

ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ

**ТРАДИЦИЈА И  
ТРАНСФОРМАЦИЈА  
ПОЛИТИЧКЕ И ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ У  
СРБИЈИ И ЈУГОСЛАВИЈИ У 20. ВЕКУ**

Зборник радова  
Књига 1

Београд, 2015.

# САДРЖАЈ

РЕЧ УРЕДНИКА .....	9
--------------------	---

## І УВОД

Др Мирослав Перишић ИСТОРИЈСКА УПОРИШТА И САВРЕМЕНЕ МОГУЋНОСТИ УПОТРЕБЕ ТРАДИЦИЈЕ И КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА. ЕВРОПСКА ВЕРТИКАЛА СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ У 19. ВЕКУ .....	17
---	----

Др Миле Бјелајац ИДЕОЛОШКЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ ТРАДИЦИЈЕ И МОДЕРНИЗАЦИЈЕ: НЕРАЗУМЕВАЊЕ УЛОГЕ ВОЈНОГ ФАКТОРА .....	27
---	----

Др Владан Јовановић О ИСТОРИЈСКИМ И СОЦИОЛОШКИМ ДЕТЕРМИНАНТАМА (ПСЕУДО)МОДЕРНИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ .....	47
---	----

## ІІ ИСТОРИЈСКО НАСЛЕЂЕ И ПРОМЕНЕ У БИЛАТЕРАЛНИМ ОДНОСИМА

Др Алексеј Тимофејев РУСКА И СРПСКА ТРАДИЦИЈА У НОВИМ ОКОЛНОСТИМА: СССР И ЈУГОСЛАВИЈА 1918–1945. ....	79
---	----

Мр Сања Петровић Тодосијевић ПРОИЗВОЂЕЊЕ ХЕРОЈА: ШКОЛОВАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ДЕЧАКА У СУВОРОВСКИМ ВОЈНИМ ШКОЛАМА У СССР-у 1944–1954. ....	103
---	-----

Др Радмила Радић ОДНОСИ СРПСКЕ И БУГАРСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА .....	131
---	-----

Др Бојан Симић ЈУГОСЛОВЕНСКО-БУГАРСКА ЛИГА У БЕОГРАДУ .....	161
--	-----

Др Петар Драгишић СФРЈ – ИТАЛИЈА: ПОСЛЕДЊИ ТИТОВ ДОПРИНОС БИЛАТЕРАЛНОЈ САРАДЊИ .....	179
--	-----

### **III ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ПРИВРЕДНИХ И АГРАРНИХ ПРЕОБРАЖАЈА**

Др Јелена Рафаиловић ОБИМ И СТРУКТУРА КАПИТАЛА У ТЕКСТИЛНОЈ ИНДУСТРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СХС .....	197
--	-----

Др Александар Р. Милетић БАКШИШ И ДРЖАВНА ИНТЕРВЕНЦИЈА. ЧИНОВНИЧКА КОРУПЦИЈА У КРАЉЕВИНИ СХС .....	219
--	-----

Др Момчило Исић ПОЛИТИЧКО ОПРЕДЕЉИВАЊЕ СЕЉАШТВА У СРБИЈИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА .....	237
--	-----

Срђан Милошевић ПРОМЕНЕ У АГРАРНОЈ СТРУКТУРИ ИЗАЗВАНЕ РАСЕЉАВАЊЕМ СТАНОВНИШТВА НА ПРОСТОРУ ЈУГОСЛАВИЈЕ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА .....	253
--	-----

Милан Пиљак ГЛАВНИ МЕХАНИЗМИ КОНТРОЛЕ ПРИВРЕДЕ У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ. ОД ЦЕНТРАЛНОГ ПЛАНИРАЊА ДО КРЕДИТНЕ ПОЛИТИКЕ 1947–1964. ....	281
---	-----

### **IV СОЦИЈАЛИСТИЧКО ДРУШТВО ИЗМЕЂУ ТРАДИЦИЈЕ И МОДЕРНИЗАЦИЈЕ**

Др Вера Гудац Додић ПРЕПЛИТАЊЕ ПАТРИЈАРХАЛНОСТИ И МОДЕРНОСТИ: УТИЦАЈ ПОЛИТИЧКИХ И ДРУШТВЕНИХ ПРОМЕНА НА ЖИВОТ ЖЕНЕ У СРБИЈИ ТОКОМ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА .....	299
---	-----

Дејан Зеџ ПОЧЕТАК ИЗГРАДЊЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ СПОРТА 1944–1945. ....	317
---	-----

Оливера Драгишић ИДЕОЛОШКО-ПОЛИТИЧКЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ СРЕДЊОВЕКОВНИХ ТЕМА У УЏБЕНИЦИМА ИСТОРИЈЕ У БУГАРСКОЈ И У ЈУГОСЛАВИЈИ 1945–1953. ....	339
Др Олга Манојловић Пинтар ПАРАДЕ ПОБЕДЕ .....	365
Др Гордана Кривокапић Јовић МУЗЕЈИ, СПОМЕНИЦИ, ИДЕНТИТЕТИ И ТРАДИЦИЈЕ У ТОПЛИЧКОМ КРАЈУ У 20. ВЕКУ .....	379

УДК 394.5:355.511.44(497.1)“1965/1985”  
94:316.48(497.1)“1965/1985”  
159.922.4(497.1)“1965/1985”

Др Олга Манојловић Пинтар

## ПАРАДЕ ПОБЕДЕ\*

**Апстракт:** У Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији одржане су четири велике војне параде поводом обележавања 9. маја, Дана победе над фашизмом у Другом светском рату. Параде су организоване 1965, 1970, 1975. и 1985. године. Рад анализира на који начин су, обједињавањем традиција Народноослободилачког рата и афирмацијом принципа које је усвојио покрет несврстаних, војне параде позициониране као један од изузетно важних топоса у процесу формирања друштвеног идентитета самоуправне социјалистичке заједнице.

**Кључне речи:** војна парада, Дан победе над фашизмом, 9. мај, несврстани

Идентитет југословенског друштва који је после Другог светског рата почивао на представи аутентичности социјалистичког самоуправног система, креиран је поред осталог и кроз бројне манифестације организоване у јавном простору. Брижљиво осмишљен календар церемонијалних дешавања у социјалистичкој Југославији је подразумевао организацију низа прослава и комеморација којима су током читаве године различите друштвене групе активно укључиване у процес изградње друштвених структура и односа успостављањем континуитета социјалистичког учења, снажењем традиција Народноослободилачке борбе и револуције и позиционирањем покрета несврстаних као југословенског кључног спољнополитичког усмерења.

Прецизно утврђен распоред пригодних дешавања је подразумевао припрему разнородних манифестација – од локалних, до републичких и општедржавних које су повезивале различите генерације југословенских

---

\* Рад је настао у оквиру пројекта *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

грађана, као и национално, верски и социјално удаљене друштвене групе. Постављањем бројних масовних дешавања у јавни простор изабрани историјски догађаји су постајали основ на коме су изграђивани системи вредности и идеологија нове заједнице. Истовремено су централне личности социјалистичке мисли, партијског и државног руководства, као и плејада учесника Народноослободилачког рата позиционирани као неуштитни хероји и узори свих генерација, док су бројне комеморације којима је обележавано страдање цивилног становништва у Другом светском рату представљале основ мартиријума на коме је стваран осећај емпатије међу грађанима. На тај начин је, у оквиру успостављених друштвено-политичких организација, требало еманциповати идеју грађана-самоуправљача.

Одмах по завршетку Другог светског рата, месец мај је добио истакнуто место на календару званичних државних празника и прослава. Носећи готово архетипски симболизам пролећа и младости – симболизам „обнове, раста, наде и радости“,<sup>1</sup> мај је започињао свечаним првомајским парадама, настављан великим штафетним трчањима у част рођендана Јосипа Броза Тита и посебно свечано завршаван предајом штафете доживотном председнику на великој слетовској манифестацији. Дан победе над фашизмом – 9. мај, који је као међународни празник обележаван војним дефилеима током првих година постојања социјалистичке Југославије тек са протоком времена је добио посебан значај у низу динамичних мајских светковина. Војна парада, његов најпрепознатљивији симбол, била је намењена стварању жељене слике Југословенске народне армије као једне од најважнијих институција државе. У исто време, начином контекстуализације војне параде јасно су дефинисани савремени политички трендови.

## Првомајске параде

Током првих послератних година, међу бројним прославама које су организоване у јавном простору социјалистичке Југославије, посебно значајно место је припадало војним парадама које су већ 1. маја 1945. одржане у Београду, Крагујевцу, Новом Саду, Сплиту и Сарајеву. Наредне две године војне параде су организоване у већим гарнизонима поводом обележавања Дана победе (9. маја), Дана Републике (29. новембра) и Дана Југословенске армије (21. а затим 22. децембра). После 1947.

<sup>1</sup> Erik Hobsbom, „Masovna produkcija tradicija, Evropa 1870–1914“, *Izmišljanje tradicije*, Erik Hobsbom, Terens Rejndžer (ur.), prevele sa engleskog Slobodanka Glišić i Mladena Prelić, Biblioteka XX vek, Beograd, 2011, str. 415.

током читаве наредне деценије (све до 1957) војне параде су биле организоване у оквиру прослављања Међународног празника рада као део првомајских свечаности и дефилеа у свим већим градовима Југославије. Параде су приказивале напредак у различитим областима друштва – од пољопривреде до војске, од индустрије до образовања, од науке до спорта...<sup>2</sup> Наступи бројних учесника парада су у послератном времену поседовали снажан активистички потенцијал. Осмишљавање, припрема и најзад реализација парада представљали су одговоран задатак за оне који су дефиловали централним улицама југословенских градова. Истицањем достигнућа у различитим делатностима, прокламован је концепт социјалистичког самоуправљања и афирмисани раднички савети као кључне државне и друштвене институције. Важан део сваке параде су представљале јединице Југословенске народне армије, које су предводиле наступе бројних друштвено-политичких организација, спортских и културно-уметничких друштава.

Првомајске параде и самоиницијативно организовани уранци широм земље који су имали дугу традицију „комбиновали су јавно и приватно стварање доброг расположења и весеља са потврђивањем лојалности покрету“.<sup>3</sup> Њихово одржавање је почивало на пракси редовног понављања перформанса и пружања могућности најширим групама грађана да се активно укључе у парадне тачке. Гимнастички покрети војника, спортиста, деце, омладинаца и омладинки требало је да ојачају представу снажног колектива и изграде оптимистичку визију будућности.

Великим првомајским церемонијама требало је доказати постојање јаких и бројних веза поверења и емпатије унутар друштвене заједнице. Украшавање града, осмишљавање парадног наступа и организовање учесника је стварало жељени мизансцен унутар кога је представљана и истовремено изграђивана југословенска заједница. Државне и партијске заставе, велики портрети утемељивача „научног социјализма“ Маркса, Енгелса и Лењина, као и југословенских руководилаца постављани су на готово свим централним градским здањима. Поред њих су посебно место заузимале бројне пароле којима је истицана оданост принципима револуције и социјализма, те прокламованим идеалима југословенске социјалистичке заједнице.<sup>4</sup> Првомајске свечаности су под-

<sup>2</sup> „Parada“, *Vojna enciklopedija*, knj. 6: Naulah – Podvodni, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1973, str. 531.

<sup>3</sup> Erik Hobsbom, *n. d.*, str. 416.

<sup>4</sup> Филм Душана Макавејева *Парада* снимљен 1962. као поглед иза свечане репрезентативне слике, кроз контрастно приказивање друштва у процесу модернизације, и данас је можда најбоља слика рецепције тако осмишљене јавне церемоније. Упо-

разумевале и одржавање другарских и поетских вечери, народних весеља и славља која су трајала неколико дана. При томе су постојале многе специфичности које су карактерисале различите периоде и различите југословенске регије. Године 1965, на пример, тако је у Словенији славље почињало проласком оркестара кроз места и свирањем *буднице* која је позивала грађане да крену у планине на излете. У Црној Гори су организована паљења бакљи вече уочи празника, у Хрватској отварања индустријска постројења, у Босни и Херцеговини и Македонији су организовани традиционални теферици.<sup>5</sup> У главном граду Београду је осмишљаван програм у који су сваке године укључивани нови садржаји – одржавање регате на Сави, као и великог свечаног концерта најпре испред здања Савезног извршног већа, а затим испред Народне скупштине, уз учешће хорова и оркестара, сваког 30. априла. Временом је организација ватромета после свечаног концерта постала препознатљива најава Међународног празника рада.

Иако је социјалистичко друштво почивало на негацији институционалних и идејних традиција Краљевине Југославије, оно је истовремено брижљиво изграђивало визију континуитета радничког покрета истичући, поред осталог, управо повезаност савремених дешавања са праксом самоорганизованих прослава Првог маја од краја 19. века. Тако је афирмисана идеја првوماјских излетничких окупљања и уранака којима нису доминирале експлицитне идеолошке паролe. Био је то одраз, али истовремено и снажан елемент постепене плурализације и демократизације политичког и јавног живота. Од 1957. године, када је уведена и пракса одржавања омладинских слетова на којима је Јосипу Броз уручивана штафета младости а сам 25. мај преименован у Дан младости, првوماјске параде су одржаване само у Београду. Управо у том периоду могуће је говорити о дефинисању јасне државне симболичне праксе кроз коју је изграђиван југословенски идентитет.<sup>6</sup>

---

ређујући истакнуте паролe са сценама са саме параде, филм је одсликавао атмосферу кроз посебно интересантно изабране портрете њених учесника. Због сцене у којој гатара прилази Титу и предлаже да му предвиди будућност, филм је био цензуриран.

<sup>5</sup> „Првوماјски празници“, *Политика*, 4. мај 1965, стр. 1; „Прослава Међународног празника рада у земљи, У целој земљи ведро расположење“, *Политика*, 4. мај 1965, стр. 7.

<sup>6</sup> *Efekat Tito, Harizma kao politička legitimacija, Katalog izložbe, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2009.*



## Војне параде

Одлука да се војне параде одвоје од првوماјских свечаности и вежу за 9. мај – Дан победе у Другом светском рату, донета је средином шездесетих година у току припрема за обележавање двадесетогодишњице победе над фашизмом.<sup>7</sup> За разлику од првوماјских парада, које су укључивале најшире друштвене слојеве као активне учеснике, параде победе су дефинисане као свечани дефилеи Југословенске народне армије и припадника Територијалне одбране. У годинама хладноратовских напетости на тај начин је грађанима, односно, како је у званичној формулацији дефинисано, радничкој класи, радним људима и грађанима осигурана позиција посматрача војне параде као јасне слике војне снаге југословенске државе. Истовремено су војне параде представљале и посредан али важан доказ снаге југословенске државе у ширем међународном оквиру. У атмосфери сукоба и тензија која је била обележена ратовима у Индокини, као и низом антиколонијалних ратова у Азији и Африци и сталним немирима у Јужној и Централној Америци и на Блиском истоку, Југославија је своју позицију међу неслврстаним државама јасно исказивала између осталог и парадама победе. Као и све државне церемоније и комеморације, војне параде у част победе над фашизмом су, јасно вреднујући прошлост, постајале активни елемент у процесу изградње садашњости у којој су организоване. Њихова преваходна функција је била етаблирање југословенске политике како на унутрашњополитичком тако и на међународном плану.

Први пут је у оквиру обележавања двадесетогодишњице победе над фашизмом 1965. године изостала велика првوماјска парада, а уместо ње организована војна парада 9. маја. Нову праксу је обележило и одржавање свечане седнице свих већа Савезне скупштине,

---

<sup>7</sup> Прве прославе победе над фашизмом у свету такође нису биле везане за 9 мај. Прва велика парада победе је одржана на Црвеном тргу у Москви 24. јуна 1945. На њој је учествовало 40.000 војника Црвене армије, који су бацивши нацистичке заставе под зидине Кремља и симболично означили победу над нацизмом. Парада је одржана на истом тргу са кога су трупе Црвене армије после параде 7. новембра 1941. директно отишле на фронт, и тако означила њихов победнички повратак. После московске, уследила је велика парада савезника у Берлину 7. септембра 1945, а четири месеца касније 12. јануара 1946. и у Њујорку је приређена велика парада победе.

Посебно импозантна је била парада победе у Другом светском рату која је 8. јуна 1946. одржана у Лондону. Поред британских трупа на паради су биле присутне војне јединице САД-а, Кине, Француске, Белгије, Бразила, Чехословачке, Данске, Египта, Етиопије, Грчке, Ирана, Ирака, Луксембурга, Мексика, Непала, Холандије, Норвешке и Трансјорданије. На паради нису били присутни представници три државе: Совјетског Савеза, Пољске и Југославије. Управо у време одржавања параде у Лондону, у Београду је одржавано суђење Дражи Михаиловићу и разлози југословенског недоласка свакако имају везе и са том чињеницом.

Савезног одбора Социјалистичког савеза радног народа Југославије и Савезног одбора Савеза удружења бораца Народноослободилачког рата Југославије. Читава прослава је почела у 8 часова ујутро свечаном парадом испред Скупштине Југославије. Председник скупштине града Београда Бранко Пешић и председник Градског одбора ССРН Воја Вуцелић су дочекали Јосипа Броза Тита и остале државне и партијске функционере, госте из иностранства, као и представнике верских заједница и дипломатског кора. Командант параде је био народни херој генерал-мајор Димитрије Писковић. Идеја организатора је била да парада обједини војнике рођене 1945. године и учеснике рата, првоборце и народне хероје. Та генерацијска вертикала, која је истицала повезаност послератних генерација са вредностима антифашистичке борбе, представљала је важан елемент и свих каснијих парада. На њој су, управо стога, посебно место добили ратни ветерани – шест стотина чланова СУБНОР-а, које су делегирале републичке организације СУБНОР-а (по 20 чланова за свечану ложу испред Скупштине и по 50 делегата за учешће на свечаној седници). Посебно место је осигурано за народне хероје, носиоце Споменице 1941, ратне војне инвалиде, резервне официре и подофицире, политичке затворенике, интернирце и депортирце, као и за ратне заробљенике. У напоменама учесницима свечаних дешавања 9. маја Савезни одбор СУБНОР-а је посебно наглашавао да је потребно водити рачуна о родној равноправности, односно, како је истицано „о броју другарица“. Сви учесници су добили инструкције да на паради учествују у цивили, али са јасно истакнутим одликовањима.<sup>8</sup>

Ветерани су предводили свечани дефиле у коме су централно место заузели пешадијски ешалони. Међутим, и поред великог угледа и значаја пешадијских јединица, на паради су највећу пажњу гледалаца привукле противтенковске и артиљеријске јединице, колона тенкова, као и прелети млазних авиона, који су, како је са одушевљењем бележила ондашња штампа, летели брзином већом од хиљаду километара на час. На зачељу војног дефилеа, који је организован у шест ешалона, наступило и 3.000 београдских омладинаца који су носили 2.000 партијских застава.

У време велике кризе због сукоба у Доминиканској Републици и рата у Вијетнаму читава парада, изјава Јосипа Броза Тита коју су тога дана пренеле дневне новине, као и реферат Коче Поповића на свечаној седници која је одржана по завршетку параде били су усмерени на истицање југословенске забринутости због кризе у свету. Био је то јасан

<sup>8</sup> Архив Југославије, 297, Савез удружења бораца НОР-а, Савезни одбор, Материјали одбора за прославе, 1956–1971, бр. фасц. 35.

покушај југословенских власти да се активно укључе у решавање међународних напетости.

У изјави председника Тита поводом Дана победе посебно је истичано да је неопходно успоставити „јединство свих мирољубивих снага света“ због, како је констатовао, велике сличности и постојања јасне аналогije између времена које је претходило Другом светском рату и времена прослављања двадесетогодишњице његовог завршетка. Основну сличност Тито је видео у чињеници да су и „тада и сада моћници плашили крилатицом о комунистичкој опасности“. „Снаге агресије и политике силе јављају се у новим облицима и већ данас имамо примјера који много личе на оно што је претходило другом свјетском рату“.<sup>9</sup> Исичући да је потребно имати у виду целокупност догађаја и повезаност свих континената, Тито је закључио да су снаге мира „надмоћније од снага реакције и силе“ и позвао на њихово обједињавање.

У истом тону у коме је била Титова изјава, Коча Поповић је написао реферат који је прочитао на свечаној седници у Дому синдиката. Он је истакао да је рат против Сила осовине био прогресиван и антиимперијалистички без обзира на идеолошке и политичке разлике чланова антифашистичке коалиције и индиректно позвао на поновно обједињавање свих мирољубивих снага. На завршетку седнице свих већа Савезне скупштине и друштвено-политичких организација усвојена је Декларација у којој је изражена забринутост народа Југославије због затегнутих односа у свету. У Декларацији је „империјалистичка политика колонијалног потчињавања“ истакнута као главни реметилац мира у савременом свету. Декларација је упућена Савезној скупштини на усвајање и даљу дистрибуцију свим парламентима у свету.

Начин организације седнице и усвајање званичног документа који је упућен другим земљама директно су били у вези са четири године раније одржаном Првом конференцијом шефова држава или влада неврстаних земаља у Београду.<sup>10</sup> Наиме, скуп који је почетком септембра 1961. у Београду објединио представнике 25 земаља учесница и три земље у статусу посматрача, закључен је усвајањем коминикеа који је послат свим владама и председништвима света у циљу постизања мира

<sup>9</sup> „Изјава председника Тита поводом Дана победе, Неопходно је јединство свих мирољубивих снага света“, *Политика*, 9. мај 1965, стр. 1.

<sup>10</sup> Видети: Драган Богетић, Љубодраг Димић, *Београдска конференција неврстаних земаља 1–6 септембра 1961, Прилог историји Трећег света*, Београд: Завод за уџбенике, 2013; Оливера Богетић, Драган Богетић, *Настанак и развој политике и покрета неврстаности, Београд 1. септембар 1961 – 1. септембар 1981*, Београд: Export press, 1981.

и афирмисања принципа мирољубиве коегзистенције.<sup>11</sup> Документ који је карактерисала порука нужности успостављања трајног мира у време могућности избијања атомског рата, представљао је јединствени и веома снажан покушај слабљења биполарне поделе света. Штавише, значео је одбијање да се прихвати теза о подели света на два блока, на Исток и Запад, јасним истицањем оних који блоковима нису припадали и који их нису подржавали. Био је то начин укључивања свих политичких агената у решавање политичких криза и напетости у свету негирањем права јачих да самостално доносе одлуке које директно и далекосежно утичу на читав свет. Принципи које је промовисао коминике су почивали на десет тачака усвојених на Бандуншкој конференцији 1955. Они су афирмисали идеју једнакости и признавања свих активних субјеката у међународној политици. Управо су ти принципи поновљени у декларацији која је усвојена 9. маја 1965. на свечаној седници у Дому синдикада са намером да се оснажи идеја о нужности успостављања форума и отварања дискусије у којој су позвани да учествују сви субјекти међународне политике. На тај начин су у формалном и суштинском смислу обједињени принципи несврставања са традицијама НОР-а и револуције.

Управо је то и био разлог због кога је на другој великој војној паради одржаној у Београду пет година касније – 9. маја 1970. централно место поред Јосипа Броза Тита припало председнику Замбије Кенету Каунди (Kenneth Kaunda).<sup>12</sup> Наиме, три месеца после првог састанка двојице председника и само три месеца пред једну од најзначајнијих конференција несврстаних земаља, која је одржана у септембру 1970. у Лусаки, Тито је позвао Каунду у свечану посету Југославији. Једна од првих и најважнијих активности замбијског председника приликом посете је било присуство у свечаној ложи на великој војној паради која је организована 9. маја.<sup>13</sup>

Чињеница да се поред председника СФРЈ у свечаној ложи нашао и будући председавајући покрета несврстаних је јасно сведочила о политичком, али и војном позиционирању групе земаља која је снажно расла после деценије антиколонијалних ратова на афричком и азијском континенту. У исто време, уз Кенета Каунду у свечаној ложи на

---

<sup>11</sup> Изложба *Travelling Communiqué* постављена у Музеју историје Југославије јуна 2014. бавила се судбином усвојеног документа на Првој конференцији несврстаних у Београду 1961. године. Видети: <http://www.mij.rs/en/exhibitions/197/travelling-communique.html>, (последњи приступ 24. септембра 2015).

<sup>12</sup> „Југословенско-замбијски односи, Кенет Каунда допутовао у Београд“, *Политика*, 7. мај 1970, стр. 1.

<sup>13</sup> „Импресивна парада поводом Дана победе у слици и речи“, *Политика*, 10. мај 1970, стр. 2.

војној паради, Јосип Броз Тито је додатно снажио југословенски утицај унутар самог покрета. Тако су принципи Народноослободилачке борбе инкорпорирани у глобално промовисане принципе покрета несврставања, а југословенски антифашизам представљен не само као комплементаран, већ у извесном смислу и исходни основ удруживања тек ослобођених друштава и држава.

На унутрашњем плану, парада организована 1970. је осмишљена са намером да јасно прикаже, али и активно утиче на вредносну повезаност генерације учесника и сведока рата са генерацијама које су рођене после 1945. године. У званичним саопштењима, оданост младих револуцији и идејама *братства и јединства*, на којима је изграђивано југословенско заједништво, посебно је потенцирана.

Током припрема за свечани дефиле, три стотине ветерана носилаца Партизанске споменице 1941. је посетило логор „Победе и младости“, у коме су на Бањици били смештени учесници војне параде. Како је штампа преносила: дружење са војницима ЈНА и припадницима територијалних јединица, пред заједнички дефиле, протекло је уз исказивање почести ветеранима рата и пригодан програм. Стварање континитета и веза поверења и поштовања између старих ратника и младих војника је било централна тема бројних медијских извештаја пред одржавање параде.<sup>14</sup>

То су биле оне вредности које су највише истакнуте на самој паради. На њеном почетку први је испред свечане ложе продефиловао заставнички вод који је носио шест републичких и шест партијских застава, као и 24 заставе ратних бригада, а затим је уследио подешалон који су чинили ратни ветерани: шпански бораци, учесници НОР-а, народни хероји, носиоци Партизанске споменице 1941. године. Велики аплауз који су добили је био увод у централни део параде, у коме су учествовали сви родови ЈНА и јединице Територијалне одбране. Југословенски концепт општенодржане одбране је представљен, између осталог, и учешћем јединица које су равноправно чиниле жене.<sup>15</sup>

На паради је било присутно 11 делегација ветеранских удружења из читавог света (мада је позвано 12 делегација) које су одржавале везе са југословенским антифашистичким покретом у Другом светском рату.<sup>16</sup> Својим присуством, оне су подржале и савремену политичку пози-

<sup>14</sup> „Борци - ветерани посетили логор 'Победе и младости'", *Политика*, 8. мај 1970.

<sup>15</sup> „Велика војна парада у Београду у част 25-годишњице победе над фашизмом, Дефиле достојан победе“, *Политика*, 10. мај 1970, стр. 1.

<sup>16</sup> Архив Југославије, 297 Савез удружења бораца НОР-а, Савезни одбор, Комисија за међународне везе, Материјали из домена рада комисије, 1965–1971, бр. фасц. 59,

цију Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. На свечаној трибини су се поред партијског, државног и републичких руководства и истакнутих личности јавног живота нашли и представници дипломатског кора, а посебно истакнуто место је припало војним делегацијама Совјетског Савеза, Велике Британије, Сједињених Америчких Држава и Француске – великих победница које су чиниле Антифашистичку коалицију. У честиткама који су упућене учесницима параде истицано је да су читава идеја и концепт веома успешно реализовани и предвиђана даља пракса редовног одржавања војних парада.

Пет година касније, 1975, започеле су припреме за нову војну параду чији су учесници окупљени у насељу „Братством-јединством до победе“. Током припрема за свечани дефиле учесници параде су у јавности представљани пре свега истицањем патриотизма младих генерација, као и њихове опредељености за идеју Југославије као друштва у коме је остварено заједништво различитости. На тридесетогодишњицу победе у Другом светском рату у дану одржавања параде, *Политика* је објавила велики интервју са Јосипом Брозом Титом. Наслов интервјуа је била Титова реченица „Историјска је истина да смо сами ослободили своју земљу“, којом је у први план истакнута потреба југословенског руководства да потврди независну међународну позицију позивањем на ратне заслуге и активну и дистинктивну улогу у Антифашистичкој коалицији. Посебност југословенске позиције у садашњости је снажена кроз створени историјски континуитет аутохтоности борбе за социјалистичку Југославију.

„Парада 75“ или како је званично названа „У славу победе и мира“ је за разлику од претходне, коју је обележило присуство једног страног председника, пре свега била намењена југословенској јавности. Иако су се у свечаној ложи нашле војне делегације велике четворке, читава је концепција сведочила о интересу југословенског руководства да још једном промовише идеје „братства и јединства“ као основе за даље јачање друштвеног заједништва. Годину дана после доношења Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974, којим је

---

Информација о позивању страних ветерана на војну параду 9. маја 1970 године. Питање позивања страних ветерана је разматрано 19. марта 1970. у Савезној конференцији ССР-НЈ са представницима Председништва СКЈ, ДСНО, ДСИП, ВССЈ, и СО СУБНОР. Решено је да, с обзиром на карактер прославе, не би требало позивати представнике иностраних политичких, друштвених и других организација, нити активне представнике некадашњих савезничких армија, изузев ратних ветерана. Решено је да се позове део ратних ветерана страних држављана који су учествовали у јединицама Народноослободилачке војске. Делегацији Совјетског Савеза је одређено да броји 7 чланова, Италије 5, Чехословачке 3 члана, Бугарске 3, Румуније 2, Мађарске 2, Албаније 2, Велике Британије 3, Сједињених Америчких Држава 2, Канаде 1 члан и Француске 3 члана.

утврђен њен федерални карактер и самоуправни систем, парада је требало да оснажи слику једнствене Југословенске народне армије као једне од централних државних институција.

Уочи велике војне параде 1975. јавности је представљан историјат сличних свечаности – војних дефилеа и смотре, односно указивано на њихове корене из времена Другог светског рата и стваран утисак континуитета институције ЈНА. Посебно је истицан значај прве параде одржане поводом обележавања Октобарске револуције у ослобођеном Ужицу 1941, као и парада која је организована у Кореници 1. маја 1942. Новинске репортаже су описивале ратне вечерње параде, организоване у смирај дана како би се избегли напади немачке авијације. По сведочењима њихових учесника, оне су биле скромне, али одлучне да покажу непоколебљиву жељу за победом. Војне смотре партизанских јединица из времена рата су тако истицане као претече савременог импозантног дефилеа.<sup>17</sup>

И док је прва парада којом је обележен Дан победе у Југославији одржана у години ескалације сукоба у Вијетнаму, „Парада 75“ је одржана само десет дана после заузимања Сајгона и завршетка рата. То је свакако представљало централни међународни догађај о коме се причало у јавности, те је једна друга вест у тадашњим новинама прошла готово непримећено.

Наиме, 9. маја 1975. у Паризу је одржана последња парада победе над фашизмом у Другом светском рату. Француски председник Валери Жискар д’Естен (Valéry Giscard d’Estaing) је донео одлуку да се убудуће одустане од установљене праксе у складу са новом политиком европских повезивања. У писму које је упутио чланицама Савета Европске заједнице саопштио је да је дошао тренутак да се окренемо према ономе што нас уједињује и приближава. Други светски рат је, по д’Естеновим речима био братоубилачки за Европу, а иза њега су остале само жртве и рушевине. Д’Естенова одлука је тумачена као гест добре воље према Савезној Републици Немачкој и јасна смерница за нови политички курс европских држава.<sup>18</sup>

Реакције француске левице су, међутим, биле веома оштре. Париски *Иманите* (L’Humanité) је у уводнику главног уредника Ренеа Андрјеа (René Andrieu) истакао да „није било довољно што је тридесетогодишњица победе над фашизмом прослављена дискретно. Слушајући говор Жискар д’Естена (...) човек је могао поставити себи

<sup>17</sup> „Ова војска победити мора...“, *Политика*, 9. мај 1975, стр. 10.

<sup>18</sup> „Последња парада Дана победе у Француској, Жискар укида празник“, *Политика*, 10. мај 1975, стр. 4.

питање: против кога смо се уопште борили? Фашизма? Хитлера? Председник их ни једном речју није ни поменуо.“ Андрје је закључио: „Ако постоје неке годишњице које се никада не смеју заборавити, онда је то Дан победе над нацистичком Немачком.“<sup>19</sup>

Одлука француског председника и владе је била да 9. мај остане датум који се прославља, али као Дан Европе, а не као Дан победе над фашизмом. Нови празник Европске заједнице је постао дан када је 1950. године основана Европска заједница за угља и челик, из које се касније развило заједничко тржиште европске деветорке. Идеја француског министра спољних послова Робера Шумана (Robert Schuman), преточена у декларацију 1950. о стварању наднационалних институција у производњи и дистрибуцији угља и челика, тиме је истакнута као нови датум европског обједињавања. Д'Естеновом одлуком је означен нови почетак у француско-немачким и ширим европским односима, чији је основ пронађен у економској сфери и тржишној привреди.

Југословенско руководство није директно реаговало на нову француску одлуку, али су размене честитки са совјетским руководством јасно сведочиле о непрекинутом значају великог празника победе у социјалистичким земљама. Узајамне похвале и потенцирање блискости две државе потврђивали су осуду фашизма и његово издвајање као уникатног историјског искуства. Југословенско руководство је поручивало: „са дивљењем се сећамо херојске борбе Црвене армије“, док су совјети одговорили: „Високо ценимо допринос народа Југославије разбијању фашизма“.<sup>20</sup>

Војна парада није одржана 1980. године због смрти Јосипа Броза Тита. Читав низ активности које су организоване у оквиру комеморативних свечаности поводом његове смрти, као и импресивна сахрана, на којој је било присутно више од 200 делегација из 128 земаља света, представљали су посебан вид јавног окупљања и емотивно снажног повезивања чланова југословенске заједнице. Сахрани Јосипа Броза Тита је присуствовало, како се процењивало, 700.000 људи, а директан телевизијски пренос погребња је приказиван у 58 земаља.

Тако је последња војна парада у СФРЈ одржана после деценијске паузе 9. маја 1985. Пет година после смрти југословенског председника колективно државно и партијско руководство је организовало дефиле југословенских војних јединица. У условима још увек не тако јасног,

<sup>19</sup> Исто.

<sup>20</sup> „Председник Тито разменио поруке и телеграме са шефовима савезничких држава и влада поводом 30-годишњице победе над фашизмом, Са дивљењем се сећамо херојске борбе Црвене армије“, *Политика*, 10. мај 1975, стр. 5.



али надолazeћег међународног „отопљавања“ – само два месеца по доласку Михајла Горбачова на место генералног секретара Комунистичке партије Совјетског Савеза, обележавано је четири деценије победе над фашизмом. У паради која је организована у традицији претходне две, учествовало је 7.000 војника ЈНА, припадника територијалне одбране, спортиста... У свечаној ложи тада су централно место заузимали председник Председништва СФРЈ Веселин Ђурановић, председник Председништва Централног комитета Савеза комуниста Југославије Али Шукрија и савезни секретар за народну одбрану генерал Бранко Мамула, уз бројна савезна и републичка руководства, представнике политичког и културног живота и стране делегације. Новине су у то време извештавале: „Још једном се многоструко потврдило: сви смо у гранитном несаломивом строју одбране мирне садашњости и будућности наше земље“.<sup>21</sup> Тако срочене помпезне изјаве које је требало да изазову безрезервну подршку грађана данас звуче паролашки и архаично, јер је само шест година после свечаних закљичања југословенска држава уништена у крвавим ратовима чије су последице и данас снажно присутне у животима свих некадашњих Југословена.<sup>22</sup>

Војне параде као најсвечаније војне активности одувек су представљале значајан елемент друштвеног повезивања кроз прослављање великих ратних победа. Однос учесника и посматрача параде је изграђивао блискост и међусобну повезаност чланова колектива, али и међународне заједнице која није била условљена идеолошким разликама. Њихов је примарни циљ било истицање војске као централне државне институције са чијом снагом је поистовећивана моћ државе. Војне параде су градиле слику прошлости у функцији дефинисања друштва у садашњости.

---

<sup>21</sup> „Сви у строју одбране мирне будућности“, *Политика*, 10. мај 1985, стр. 1.

<sup>22</sup> Иако је 9. мај истицан као Дан победе, у јавности је подсећано да је рат у Југославији трајао шест дана дуже него у остатку Европе, односно до 15. маја, када је проглашен мир у Југославији. Па ипак, тај датум никада није свечано одележаван у јавном простору.

## Summary

Olga Manojlović Pintar, Ph. D.

### Victory Parades

Four Victory Parades were organized in the socialist Yugoslavia on May 9th (1965, 1970, 1975, 1985). Although during the first postwar decades public parades were organized on May 1 – the International Workers Day, the practice was changed when twentieth anniversary of the Victory over Fascism was celebrated in 1965. The main purpose of the military parades was to promote the importance and strength of the Yugoslav People's Army in the public, but in the same time to constitute the main principle on which Yugoslav collective identity was based. Furthermore, the military parades represented important element strengthening the position of Yugoslavia inside the Non-Alignment movement and in the world politics in general. The article analyses the ways in which the parades were organized and traces their reception and the influence they had on Yugoslav society.